

Ar artėja Apšvietos idėjų pabaiga?

2020.07.10

Ellen Hinsey ir Rafałas Pankowskis aptaria pirmą Lenkijos prezidento rinkimų turą.

Rafałas Pankowskis yra privataus universiteto Varšuvoje „Collegium Civitas“ profesorius ir antirasistinės organizacijos „Never Again“ („Daugiau niekada“) vadovas. Ellen Hinsey yra rašytoja ir nepriklausoma tyrėja, besidominti istorijos, etikos ir demokratijos temomis.

Ellen Hinsey (E. H.): – Sekmadienį vyksiančiame antrame ture rinkėjai nuspręs, kas bus naujasis Lenkijos prezidentas. Pirmas turas buvo ypatingas daugeliu aspektų. Pradėkime nuo faktų. Valdančiosios partijos „Teisė ir teisingumas“ kandidatas prezidentas Andrzejus Duda gavo 43,5 proc. balsų, antroje vietoje atsидūrė „Pilietinės platformos“ kandidatas Rafałas Trzaskowskis, surinkęs 30,46 proc. Mažesnės partijos kairėje ir dešinėje surinko likusius. Rinkėjų aktyvumas siekė išpūdingus 64,51 proc.

Rafałas Pankowskis (R. P.): – Ši statistika ir pirmo turo rezultatai atspindi, kaip iš tiesų Lenkijos visuomenė yra poliarizuota. Kalbu ne tik apie politinę poliarizaciją, bet ir apie tai, kaip abi pusės dažnai kartoja, apie fundamentalią esminių vertybių ir svarbiausių lenkų identiteto principų skirtį. Visuomenės parama valdančiajai partijai „Teisė ir teisingumas“ yra, be abejonės, stipri, ypač rytinėse provincijose, kaimuose ir miesteliuose. Liberalių kandidatų palaikymas labiau apčiuopiamas miestuose. Būtent tai atspindi dvi skirtingas visuomenės ir demokratijos vizijas.

E. H.: – Nepaisant šių skirčių, kurios jau kuris laikas egzistuoja Lenkijoje, reikia pabrėžti, kad Lenkijos rinkimuose dar iki 2015 m. matėme politinių permainų procesą, kuris palaikė teisės viršenybės dvasią ir didžiąja dalimi neišskirdavo ar nedemonizudavo dalies gyventojų siekiant politinės naudos. Paliekant nuošalyje unikalias aplinkybes, kurios atsirado koronaviruso pandemijos metu, gan įdomu, kaip dabartiniai rinkimai išsiskyrė iš visų nuo 1989 m. vykusių rinkimų, kuriuos aptarsime netrukus.

Tačiau prieš tai svarbu prisiminti, kad pirmas balsavimo turas buvo nukeltas į birželio 28 d. „Teisės ir teisingumo“ partija kartu su parlamentinės koalicijos partneriais „Porozumienie“ (Susitarimo partija) atšaukė konstituciškai nustatytus rinkimus, turėjusius vykti gegužės 10 d. Lenkijos konstitucija draudžia rinkimų pakeitimus likus 6 mėnesiams iki rinkimų. Tačiau „Teisė ir teisingumas“ užsispyrė priimti esminę pataisą likus vos 4 dienoms iki turėjusių vykti rinkimų datos. Sprendimas pakeisti rinkimų datą buvo kvestionuojamas net jų pačių parlamentinių partnerių, taip pat kelta abejonų dėl viso rinkimų proceso legalumo. Tai pirmas ir vienintelis kartas nuo pat 1990 m., kai prezidento rinkimai buvo atšaukti.

R. P.: – Net Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO), kuri laikoma gan konservatyvia ir atsargia institucija, tai pabrėžė tai kaip vieną iš taisyklių nukrypimų pirmame rinkimų ture. Ji taip pat paminėjo neįvykdytą visuomeninio transliuotojo atsakomybę užtikrinti lygias matomumo galimybes visiems kandidatams. Jos teiginys tikrai nebuvo dviprasmiškas: „TVP (Lenkijos visuomeninis transliuotojas) neįvykdė savo teisinės pareigos parūpinti subalansuotą ir nešališką eterį“ ir tiesiog tapo „dabar užimančio postą kandidato kampanijos mašina“.

Statistinis intarpas: Žiniasklaida (Lenkijos žiniasklaidos stebėsenos organizacija) pranešė, kad likus porai savaičių iki nukeltų rinkimų datos buvo užfiksuotos 97 naujienos apie dabartinį prezidentą A. Dudą, iš kurių 94 buvo teigiamos ir 3 neutralios. 67 naujienos buvo skirtos opozicijos kandidatui Rafalui Trzaskowskiui, iš kurių 58 buvo ypač kritiškos jo atžvilgiu.

E. H.: – Tačiau net ir žiniasklaidos duomenys neleidžia matyti aiškaus 2020 m. kampanijos vaizdo. Net be valdančiųjų išnaudojamo visuomeninio transliuotojo, dabartinio prezidento kampanijoje naudojama plati, tulžinga, neapykantą kurstanti ksenofobinė ir homofobinė retorika irgi gerokai pakito nuo ankstesnių kartų.

R. P.: – Prieš penkerius metus prezidentas A. Duda save pristatė kaip nuosaikų „Teisės ir teisingumo“ veidą, kaip sveiko proto balsą. Kontroversiškos temos dažniausiai būdavo nutylimos. Pavyzdžiui, jo 2020 m. kampanija jau yra radikalaus tono – pabėgėliai, žydai, LGBT asmenys, net ir vokiečiai per pastarąsias savaites tapo kandidato taikiniais. Toks mažumų ir užsieniečių demonizavimas yra neįtikimas XXI a. Europos valstybėje.

Valstybės kontroliuojama žiniasklaida, ypač televizijos žinios, dabar tapo daug labiau propagandinės nei 1980-aisiais valdant komunistams. Per pastarąjį mėnesį žinių laidos tiesiog nustojo vaidinti esančios žiniomis. Dabar jos tapo naujos formos žinių medija – švaria valdančiosios partijos propagandos mašina, skleidžiančia prieš mažumas nutaikytas žinutes. Jos tapo politiniu pašamonės srautu – mažai žmonių už Lenkijos ribų galėtų patikėti politinės propagandos mastu, kuris lenkia net autoritarinių režimų.

E. H.: – Šiuo atveju matome tokias rinkimų strategijas, kurios stiprėja ne tik Lenkijoje, bet ir visame pasaulyje. Grįžimas prie Šaltojo karo „vidaus ir išorės priešų“ retorikos šiandien pasireiškia išskiriant tokias grupes, kaip pabėgėliai, romai ir LGBT asmenys, kurios pakeičia konkrečias rinkimų ekonomines ir politines platformas. Tai yra klasikinė skaldanti populistinė taktika – per pastarąsias savaites Lenkijoje pulti LGBT tapo vienu pagrindinių akcentų.

R. P.: – Birželio 12 d. „Teisės ir teisingumo“ atstovas parlamente Jacekas Żalekas privataus televizijos kanalo TVN eteryje pareiškė: „LGBT nėra žmonės. Tai yra ideologija.“ Žurnalistas, sukrestas tokio pareiškimo, greitai nutraukė interviu. Kitą dieną prezidentas A. Duda pakartojo

ta pačią frazę savo rinkimų kampanijos kalboje. Žvelgiant iš žmogaus teisių perspektyvos, sakyti, kad „LGBT nėra žmonės“, man skamba neraminančiai.

E. H.: – Iš tiesų, dar 2000-aisiais „Teisės ir teisingumo“ partijos vadas Jarosławas Kaczyński prasitarė, kad jis suks į dešinę tiek, kiek reikia norint laimėti rinkimus. Po dviejų dešimtmečių pagaliau galime matyti, kad pasukti dešinėn prireikė labai stipriai. Tai nulėmė ir viso politinio lauko radikalizaciją. Ir tai nėra tik Lenkijai būdingas bruožas, tačiau labai pavojinga strategija, kuri gali turėti rimtų padarinių visai Europai. Tačiau būtent Lenkijoje dešinės retorika turi savotišką įprotį naudoti XVIII a. „išdaviko“ tropą ir kaltinimus, kurie pritaikyti skaitmeniniam amžiui, o kai kurie jų yra tokie pat absurdiški kiek ir pavojingi.

R. P.: – Taip, ir tai yra vienas pavyzdžių: birželį TVP išskyrė vieną konkretų sakinį, kuris buvo ištrauktas iš vieno seno interviu su dabar pagrindiniu opozicijos kandidatu R. Trzaskowskio. Jame politikas teigė, kad jis „tikėjo spinozišku Dievo įvaizdžiu“. Iš pradžių TVP pabrėžė, kad Spinoza buvo žydas. Tada pareiškė, kad Spinozos filosofija yra nesuderinama su katalikybe, ir pasėjo abejonių dėl R. Trzaskowskio katalikiško tikėjimo. R. Trzaskowskis taip pat buvo kaltinamas atstovaujantis užsienio lobistams (labai senas triukas) ir skleidė kitas sąmokslų teorijas. Gan įdomu, kad viename neseniai vykusiam interviu laikraščiu „La Repubblica“ vienas pagrindinių dabartinio prezidento patarėjų Andrzejus Zybertowiczius paskelbė, jog visi besilaikę Apšvietos normų yra jau pralaimėję.

E. H.: – Tai išties įdomus vertinimas. Tačiau skaldanti politika ir pilietinio integralumo kitiems neigimas dabar, deja, tapo nauja realybe. Vengrijos filosofas Jánosas Kisas kartą rašė, kad demokratijoje reikalingi dviejų tipų susitarimai: „Visos pusės turi susitarti dėl pačios Konstitucijos formos, antra, jos turėtų taip pat sutikti, kad nėra tik pusės, kurios konkuruoja dėl galios neperžengdamos Konstitucijos ribų, tačiau partneriai, kurie palaiko tas ribas.“ Tai iš tiesų įkvepiantis idealas. Lenkija per pastarąjį dešimtmetį nuo šio idealo nutolo gan smarkiai. Tačiau belieka tikėtis, kad tie, kurie yra vis dar pakankamai apsišvietę, vieną dieną sugrąžins šiuos principus.

<https://iq.alfa.lt/pasaulis/ar-arteja-apsvietos-ideju-pabaiga/210336>